

ո՛րչափ աշխարհներ կան, բոլորովին հետի խորհրդային ազգայնություններէ, և սակայն այդ աշխարհներու մէջ արդարութեան Աւետարանը կ'արհամարհուի ամէն օր, և Փրկիչը միշտ կը չարարուի և կը վիրաւորուի անտարբերներու, սոցեաներու, իմաստակներու մտքին, խօսքին և գործին մէջ: Եւ կը հալածուին անոնք որ կ'ոգուրին և կը մաքառին այս դժբախտութիւններուն դէմ: Դաշոյնի և հրազէնի հալածանքին մէջ կարելի էր փոխադարձ զէնքով մը զիմազրել, և թէ նոյն իսկ անհաւատար Ըլլար մարանչումը: Բայց աւելի ահակալի է բարոյական հալածանքը արդարութիւնը սիրողներուն դէմ, և անշուշտ այս է պատճառը որ կ'երանուին անոնք:

Եւ այս հալածանքը կը մղուի մեր աշքերուն առջև, մեր եկեղեցիներուն, մեր տուններուն մէջ, մեր ընկերային կեանքի շրջանակներուն մէջ, մեր դպրոցներուն շուրջ, մեր մամուլին մէջ, մեր ակումբներուն մէջ, մեր կուսակցութիւններուն և կազմակերպութիւններուն մէջ, ամէն տեղ ու ամէն կողմ, ուր որ հայ կայ:

Երանի՛ անոնց որ այս պայմաններու մէջ արդարութիւնը կը սիրեն, կը ծառայեն անոր, մահաւանդ կ'ապրին ատով և կ'ոգեւորուին:

Աւետարանին, հեռաբար և Բրիտանիկութեան ամէնէն բարձր, ամէնէն մեծ, ամէնէն փրկարար և ամէնէն թանկագին արժէքը կը կայանայ մարդիկը անհատաբար և հաւաքաբար դաստիարակելուն մէջ արդարութեան աստուածային սկզբունքներով: Քաղաքային օրէնքներ աղարարելուն կը դործագրեն տուգանքով և տանջանքով: Այդ արդարութիւնը իհարկին կրնայ կաշառուիլ և վրիպիլ իր նպատակէն: Աւետարանին Արդարութիւնը չի կաշառուիր, չի կրնար կաշառուիլ ոեւէ գնով և կերպով: Վասն զի անիկա նոյն ինքն նկարագրին է քրիստոնեայ մարդուն. և եղծումը այդ նկարագրի զիծերուն՝ ինքնին դատապարտութիւնն է եղծանողին, բարոյական մահը անոր:

Կ'արժէր որ մարդիկ քրիստոնեայ Ըլլային միայն և միայն աստուածային արդարութեան սկզբունքներով դաստիարակուելու համար և զիտնային հալածուիլ — «վասն արդարութեան»:

Երանի՛ այնպիսիներուն:

Բ. Ե.

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔ Ի Ս. ԳԻՐՍ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

Բնեցեղի գիրք: ԹԳ. 5, 39:

Ե.

«Զի ԴՈՒՔ ՅԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿՈՉԵՅԵԱԼ ԷՔ, ԵՂԻԱՐՔ» (Գղ. 5, 13):

3.

(Շար. Տե՛ս վեր. էջ 73)

Իսկ արդ, հարկ է դալ ի խնդիր մարդկեղին կամաց ստանձինն, և բուն իսկ որպիսութեան, չափու և պայմանաց ազատքան նորին:

Արդ՝ զի՞նչ են կամք, և զի՞մարդ և ի՞նչ խի՛ք ազատ են:

Կամքն են կարողութիւն կամելայ, ապա՝ յայտարարութիւն այսր կարողութեան ի գործելն և յանելն, նոյնպէս և արտայայտութիւն սորին ի խորհուրդս և ի զգայմունս: Պատշաճ թուի արդեւք տալ զսահման կամաց համառօտիւ նաեւ այսպէս. կամքն են թոխնդրախորին կամ գումարախորին անկնայն համաժամանակ կամելութեանց:—

Սակայն խնդիր այն է թէ կամքն արդեւք բնա՛ւ իսկ ստուգիւ ազա՛ն է, և ո՞րպէս կը գործէ. այսինքն, համառօտ իսկ ստել, մարդս ունի՞ իրաւունս և պարտական և հարկեա՛լ է անձամբ զանձն պատասխանատու համարել վասն գործոյ իրիք, և կամ նա ինքն լոկ մենքենական օրինակաւ կը գործէ իրեւ անգամ յանձման շղթայի կամ շարի բնական պատճառական կապակցութեան իրաց:

Առ այս կան երկու վարդապետութիւնք միմեանց ընդդիմականք, որք կոչին՝ որոշականութիւն և անորոշականութիւն:

Ի՛նչ, անորոշականութիւն, կը հաստատէ թէ մարդկեղէն կամքն կախեալ է միայն զներքին զրդիչ որոշիչ պատճառաց մտաց կամ իմացութեանց, և ըստ այնմ մարդկեղէն ինքնակամ գործողութեանց և արարուածոց բուն հիմն և զրդիչ զօրութիւնն հաստատեալ է ի կամս իսկ ինքնին, զերծ յոր և է արտաքին պատճառէ: Այս է՝ կամայական իմն անձնիշխանութիւն:

Իսկ մեան, որոշակաւութիւնն, կը պընդէ թէ՛ մարդոյս գործոց եւ վարուց զըրդիւն եւ շարժիչ զօրութիւնն գտանի արտաքոյ կամաց, ուստի կամքն կամ կամեցողութիւնն արդասիւք է միայն արտաքին ինչ պատճառականութեան:

Արդ, չէ՛ տեղւոյս լայնագոյնս միտել ի խնդիր ճշգրտեան կամ անճշգրտեան երկոցուն իրերաց հակառակամարտ կարծեացդ, յորոց եւ ո՛չ մին անխտիր իբրեւ կատարելապէս հաւանեցուցիչ ընդունելի է:— Շատ լիցի ասել թէ՛ մինչ անորոշականութիւնն կ'ուսուցանէ թէ մարդկեղէն կամքն կարող է կամել տուանց զոգցես իմն ունելոյ պատճառս ինչ կամելոյ, որոշականութիւնն՝ շփոթելով զառթիւ եւ հարկեցուցիչ զօրութիւն ներքին եւ արտաքին պատճառաց՝ գրեթէ կ'եղծանէ զառանձինն բուն ինքնակամութիւն կամ զանձնիշխանութիւն: Թո՛ղ զնախաւորական աղակցն, որ, ժխտելով եւ ամենայն իրօք ջնջելով զբովանդակ անձնիշխան ազգեցական կարողութիւն կամաց, յանդիման կացուցանէ զմարդն իբրեւ լոկ անբան մենքեանայ կամ անխոհ ինչ գործի:—

Ապաքէն վերասացեալ երկոքին վարդապետութիւնք հակառակ ելանեն օրինաց ճշմարիտ պատճառականութեան. զի ազատութիւն կամաց չէ՛ բնաւ ո՛չ բացարձակ անորոշականութիւն, այսինքն՝ անկախութիւն յօրինաց եւ ի պատճառաց, եւ ո՛չ բացարձակ որոշականութիւն, այսինքն՝ հպատակութիւն արտաքին բռնադատութեան:—

Յայտ իսկ է՝ թէ մարդս անգոստին ի բնէ խորհող էակ մի է. որ ինչ նա կամի եւ ցանկայ ըսեալ է ի զրդիչ ինչ զօրութենէ. զի մարդկեղէն հոգին ի կիրարկութեան իւր հոգեկան կարողութեանց, ըզգալով եւ խորհելով, կախեալ կայ զներքին եւ զարտաքին պատճառաց, մասնաւորապէս զհանգամանաց զաղափարաց եւ զգոյցմանց՝ որք զիւր ներքին կեանս կը յօրինեն: Յայտ աղբերէ կը ըսեն գրգռութիւնք որք կը զրգեն կը մղեն զկամս ի գործօնութիւն, եւ որք իբրեւ բնածին ազգմունք կը թելադրեն զայն ի պատշաճեալ գործս: Յայտալիս բանաւոր եւ զգայական պատճառս հաստատեալ կան արարք եւ գործողութիւնք մարդոյ: Եւ այս իսկ է *orthos* պատճառականութեան:

Ապա ուրեմն մարդոյս կամեցողական զօրութիւնն, ճշգրիտ խօսելով, որոշելոյ կարողութեամբ ճոխացուցեալ իմն սղերունք է, այսինքն՝ կարողութիւն ընտրելոյ ի միջոյ այլեւայլ որոշողական պատճառաց եւ քստ այնմ որոշումն կազմելոյ: Ուստի մարդկեղէն կամքն իսկապէս ընտրողական կարողութիւն է. իսկ ընտրութիւնն ինքնին կը կատարի անձնիշխան որոշմամբ մտաց, այս է՝ նոյն ինքն եսին, որ խորհելով եւ զպէսպէս որոշիչ պատճառս կշռադատելով՝ զխտակցապէս կը կազմէ զիւր վճռական որոշումն վասն ուղղութեան գործոց եւ վարուց: Սոյն այս ընտրողական կարողութիւնն է հիմն եւ հաստատութիւն քառյակն *պատճառականութեան* անձին: Վասն զի որոշողական պատճառաց համեմատ գործել՝ չէ բնաւ անազատ կամ բռնադատեալ լինիլ: Այս է ազատութիւն մարդոյ իբրեւ ընկալական կալի, ուր թէ՛ ներքին ազգմունք եւ հակամիտութիւնք եւ թէ՛ արտաքին ազգեցութիւնք յընտիր տունն, բայց ո՛չ բռնադատեն զընտրութիւն: Հեռեւաբար անձնիշխան է մարդս ողջմտութեամբ կշռել՝ գտնել եւ ընտրել զլաւն կամ զյոռին, զարժանն կամ զանարժանն, զբարին կամ զլաւն:

Այլ սակայն ընտրողութիւնն ինքնին չէ՛ ազատութիւն կամաց լի կատարեալ մըտօք, յոր սահմանեալ է մարդս իբրեւ քաւստոր կակ. զի *discipline* ազատութիւնն կը պահանջէ ա՛յնպիսի հոգեկան տրամադրութիւն եւ որոշումն մտաց, յորս կամեցողն եւ կամեցեալն ստուգիւ նոյն եւ միաբան են, այսինքն՝ ուր լի կատարեալ միարանութիւն կը տիրէ հոգւոյն էութեան եւ արդիւնագործութեան նորին. ա՛յս է իրագործութիւն եւ կատարումն բանաւորութեան, սահմանեալ բարձրագոյն վաստան անձնաւորութեան: Ըստ այսմ հոգին յիւրում այժմու ժամանակաւոր գոյութեան եւ զարգացման չէ՛ ճշմարիտ ազատ ամենայն իրօք, այլ պարտի հանապազ գուն գործել՝ յամենայն անձնէ ցանց ջանալ եւս քան զեւս յոռաշխաղացութեամբ ի կատարելութիւն բանաւորութեան ժամանել, եւ ի յոռաջողէման նկրտեալ՝ ուշ եղեալ ընթանալ ի կէտ վերին կոչմանն, եւ այսպէս ծառայելով Աստուածեղէն յոռաջողութեան եւ նպատակին եւ զայն իւր

ինքեան սեպհականելով, եւ կատարեալ բարոյական զործովք եւ աստուածահաճոյ գնացիւք արդեամբք իսկ կնքելով զհաշտութիւն ազատական ընդ հարկին, հուսկ յետոյ հասանել ի բուն ճշմարիտ ազատութիւն։ Աստի, միանգամայն ասել, յարդիւնագործութիւն եւ ի կասարումն Աստուծոյն կանայ եւ եր քովանդակի ճշմարիտ հոգեւոր կեանքն եւ ճշմարիտ ազատութիւնն։— Այս իսկ է քրիստոնէական ազատութիւնն, զոր հարկ է գեւաստէն փոքր ի շատէ ի քնին առնուի։

4.

Ա.

Զինչ է քրիստոնէական ազատութիւն։—

Պատասխանն է միով բանիւ. ազատութիւն ի մեղաց (Հո 6, 18. 22 եւ 8, 2), այն ազատութիւն՝ «որով Քրիստոս զմեզ ազատեցոյց» (Գղ 4, 31), — եւ ծառայութիւն Աստուծոյ (Հո 6, 22)։—

Ապաքէն ակն յայտնի ճշմարտութիւն է, զոր ո՛չ ոք մտախոհ կարէ ուրանալ, թէ բարոյական-բարին արդեամբք ո՛չ յամենեցունց ընդ հանուր եւ ո՛չ միշտ ընկալեալ եւ ի կիր արկեալ է։ Ամենայն ուրեք յաշխարհիս տեսանի յաճախագոյն ստույթիւն եւ խարէութիւն, քէն, ատկութիւն եւ նախանձ, անգթութիւն եւ պակասութիւն սիրոյ, չուայտութիւն եւ անառակութիւն, չարաբարութիւն եւ անհաւատութիւն եւն. եւն, (տ. Սղ 14, 1 եւ հմմտ. Հո 3, 10-18)։ Թէպէտ եւ հարկ է ընդունել թէ՛ մարդկեղէն բնութեան այժմու տկար եւ թերակատար որպիսութիւնն է պատճառք հանգամանաց իրացոյ։ Այլ սակայն, անշուշտ, առ այս չէ՛ բաւական այդպիսի ինչ մեկնութիւն։

Իւրաքանչիւր ոք՝ որ մտադիւրութեամբ եւ խղճի մտօք զիւր անձն կը քըննէ, կ'իմանայ թէ իւր ներքինն չէ՛ միակերպ ինչ յօրինուած, այլ միմեանց ընդգիմամարտ զգացմանց, ազդմանց եւ հակամիտութեանց խառնուած մի։ Ի զլիսաւոր ասաքինութեանց մին է՝ ծանօթութիւն անձին։ Յայտ է նաեւ թէ՛ անձնիշխան է մարդ առնել զբարի եւ հակել ի չարն. քանզի կամելոյն եւ չկամելոյն ունի իշխանութիւն զորոյ գհետ երթայ. ուստի կարող է, ըստ չափու իւրոյ սահմանաւոր բնութեան, առնել կամ ոչ առնել զոր ինչ

կամի։ Արդ՝ մարդս ո՛չ միշտ միտեալ է առնել զոր ինչ զիտաց թէ լուաղոյնն է. իմանալ՝ խելամուտ լինելն եւ կամելն ո՛չ հանապաղ զուգընթաց են իրերաց եւ կը նոյնակցին. սմին իրի յաճախ երեւի այլ լակերպութիւն խօսից եւ զործոց. «զի միաք մարդոյ հաստատեալ են ի խնամս չարի ի մանկութենէ իւրմէ» (Մն 8, 21. հմմտ. Մն 6, 5. Յոր 14, 4 եւ 15, 14. Սղ 51, 5. եր 17, 9. Մթ 15, 19. Հո 1, 21 եւ 3, 23)։ Ստոյգ եւ առանց երկմտութեան է այս։

Արդարեւ զվերոյիշեալ անմխարանութիւն բանից եւ արդեանց մարդոյ, եւ ըզհակառակութիւն պէսպէս ներքին թելադրութեանց, զրդիչ միտութեանց եւ յօժարութեանց ընդ միմեանս՝ որք ի խորս սրտի կը տիրեն, ո՛չ ոք երբեք խորագոյնս քան զՊաւղոս Առաքեալ զգացած է, որ ա՛յնչափ զբաւիչ եւ ազդոյ օրինակաւ եւ անզուգական խղճամիտ ճշգրտութեամբ եւ անկեղծութեամբ կը բացայայտէ զայն ի թղթին առ Հոովմոյեցիս (Գլ. 7), այսպէս։

«Գիտեմք զի օրէնքն հոգեւոր են, այլ ես մարմնաւոր եմ՝ ընդ մեղօք վաճառեալ։ Զի զոր զօրծեմն ոչ գիտեմ. ոչ երբ զոր կամիմն զայն առնեմ, այլ զոր աշխատեմ՝ զայն գործեմ։... Այլ արդ՝ ոչ եթէ ես զօրծեմ զայն, այլ բնակեալ յիս մեղքն։ Գիտեմ զի ոչ բնակեալ է յիս, այսինքն է ի մարմնի իմում, բարի ինչ. զի կամեմ առաջի կան ինձ, եւ առնել զբարին՝ ոչ։ Զի ոչ երբ զոր կամիմն զբարին առնեմ, այլ զոր ոչն կամիմն՝ զայն առնեմ, ոչ եւս ես առնեմ զայն՝ այլ բնակեալ յիս մեղքն։... Հաճեալ եմ ընդ օրհնու Աստուծոյ ըստ ներքին մարդոյն. բայց տեսնեմ այլ օրհնու յանդամս իմ, զիմեալ հակառակ օրինաց մեաց իմոց, եւ գերեալ զիս օրինօքն մեղաց՝ որ են յանդամս իմ։ Այր մի տառապեալ եմ ես. ո՛վ ապրեցուցուցէ զիս ի մարմնոյ աստի մահու։» Յետոյ ուրեմն իրրեւ եզրակացութիւն կը յաւելու. «Ապա ուրեմն ես ինքնին մեօք իմով ծառայեմ օրինացն Աստուծոյ, եւ մարմնով՝ օրինացն մեղաց»։

Ըստ այսմ Պաւղոս Առաքեալ կը գանազանէ ի մարդն երկուս յորից սկզբունս, զօրհնու Աստուծոյ կամ մեաց եւ զօրհնու մեղաց կամ մարմնոյ, հակառակամարտս միմ-

եանց, մին միտեալ ի բարին, եւ մեան հակեալ ի չարն. — իսկ ի բարութիւն եւ կամ ի չարութիւն դառնալոյ անձնիշխանութիւնն է կամակար:

Եւ արդ, զի՞նչ են օրհնէմն Աստուծոյ. եւ զի՞նչ են օրհնէմն մեղաց:

Բ.

Մեղքն են, ընդհանուր առմամբ, յանձնելիքն ընդդէմ կրօնական կամ բարոյական օրինաց. կամ ըստ բանի Յովհաննու Առաքելոյ՝ «ինքն իսկ մեղքն անօրհնութիւնն է» (1 ԹՎ 3, 4), եւ «ամենայն անիրաւութիւն մեղք են (1 ԹՎ 5, 17). իսկ Պաւղոս Առաքեալ տէ՛ թէ՛ «ամենայն ինչ որ ոչ ի հաւատոց է՝ մեղք են» (Հռ 14, 23):

Մեղքն ի սկզբան մտանէ ի գիտակցութիւնն մարդոյ իբրեւ իրական զիմադարձութիւն ընդդէմ յայտնի կամայ Արարչին, եւ իբրեւ հակառակութիւն որ ի յայտ գայ մանաւանդ անձնասիրութեամբ եւ զգասիրութեամբ: Ուստի ակիզքն եւ ծագումն մեղաց արմատացեալ են ի կառն մարդոյ ինքնին, «զի ի սրտէ ելանեն խորհուրդք չարք» (Մթ 15, 19. հմտ. ԹՎ 8, 44, եւ Հռ 5, 12 եւ 1 ԹՎ 3, 8): Այս է արմատական չարն, որոյ արդասիքն են բնածին ազգմունք աշխարհասէրք, նիւթական միտոութիւնք, կարիք, ախտք եւ ցանկութիւնք այլեւայլք: Սակայն զիտեղի է՝ թէ սկզբ-

բունքն մեղաց ո՛չ լոկ անձնասիրութիւնն է եւ ո՛չ սոսկ զգասիրութիւն կամ մարմնասիրութիւն, այլ երկրեան ի միասին: Ուստի յիւրաքանչիւր անձին, զբաղանապէս, սէր այնորիկ՝ որ աշխարհային է յիւրում անձնաւորութեան, իսկ ժխտականապէս հակասիրութիւնն այգր սիրոյ ընդդէմ սիրապահանջ աստուծոյնն նպաստական, մեղաց բուն իսկ հոլորակն է: Մեղքն, որպէս վերագոյն ասացաւ, հաստատեալ են ի կառն անձնասիրութեան. նա ինքն (մեղքն) չէ՛ բռնաւ յանձնէ իւրմէ բնութիւն, այլ միայն հաստատութիւն եւ արդիւնագործութիւն քննութեան ի ձեռն անձնիւր կառնաց հանդիպ աստուծոյնն ճիզերական վախճանի, որ է արայութիւն Աստուծոյ յաշխարհիս: Զայս աստուծոյնն նպատակ պարտի մարդս ընդունել՝ ճանաչել եւ իմանալ իբրեւ զծայրագոյն բարին, եւ ըստ այնմ կամակար մտօք ուղղել եւ վարել զընթացս կենաց: — Զայնքն հոգեակ եւ մեկնելի է հակառակադրութիւնն հոգոյ ընդդէմ մարմնոյ (առ որ հմտ. Գղ 5, 16 44. 1 ԹՎ 2, 15 44. այլ եւ Հռ 7, 14. 18. 24 եւ 8, 3. 5. 7 եւ 1 Կր 1, 26 եւ 1 Պա 2, 11), որպէս եւ աշխարհն իբրեւ թագաւորութիւն բնածին ազգմանց, ընդդիմակաց յազաւորութեանն Աստուծոյ (ԹՎ 4, 4 եւ 1 ԹՎ 2, 15 44. եւ 1 Պա 2, 11 եւ Հռ 12, 2 այլովքն հանդերձ):

(Շար.)

Յ. Յ. Մ.

ԵՐԿՐԵՍԹ ՄԱՐԳԱՌԵՐԵՆԸ

Մովուն ժայռ խարակն է երբեմն մարդկութիւն:

Ժայռ, որուն իզուր կուգան բախել գոռ ալիքներ փրփրեալս:

Կը փռուին անոնք պատառ պատառ, վայնասունով մ'հեծեծազին:

Եւ կը դառնան իրենց հունը ցաւին, նկուն ու լիուն:

Ժայռը, խորխոս անգգայ,

Վշտի սկար ալիքներուն՝ անհարբէր

Ոչ մէկ նայուածք ունի գուրի,

Ոչ մէկ շարժում կարեկցութեան:

Այս է անա մարդկութիւն,

Երբ սկար ես, եւ ինկած:

Արցունքներուդ մեղք է, ի զուր

դուն կուլաս:—

* * *

Մով մըն է մարդկութիւնը՝ խորունկ,

Մով սարածուն մերք միապաղաղ մերք,

փոքփոքած,

Որ իր ալիքն մեշ անբախանց

Պատմութիւն մը ունի դարաւոր,

Դանձեր, զոհեր անհամար . . . :

Տիեզերք մը անհրապոյր:

Մով լոյծ ու գայ, մշտաւարուն

— Մօր սրին պէս զգայուն —

Ուր ինկած հասիկ մ'աւազի

Կը յուզէ զինք ալիք, ալիք:

Այս է միւս մարդկութեան

Նայուածք մը սոսկ, շիբ մը արցունք

Իր սրին խորն՝ նոր յուզումներ

Դուրի, Սիրոյ, կ'ըսեղծեն:

ԱԿԻԼԻՆԷ